

διευκλώθη τὸ πρῶτον, ἤδη δὲ ἀποτελεῖ σοβαρὴν ἐνασχόλησιν ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τῶν John Locke, David Hartley καὶ Ἰωσήφ Pristley καὶ ἐν Γαλλίᾳ διὰ τῶν Coudillac, La Mettrie, Diderot κλπ. ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

20. Baruch de Spinoza.

Ἡ μέχρι τοῦδε θεωρία τῆς ἀλληλεπιδράσεως εἰς τὸν δυαδισμόν τῆς Καρτεσιανῆς φιλοσοφίας καὶ τὸν ὕλισμόν τοῦ Hobbes ὑφίσταται κλο-
νισμόν διὰ τοῦ ἰδεαλιστικοῦ μονισμοῦ τοῦ Baruch de Spinoza (1632-
1677) εἰσαγαγόντος καὶ ἀναγνωρίσαντος ὄχι τὴν ἀλληλεπίδρασιν, ἀλλὰ
τὴν παράλληλιν τοῦ πνευματικοῦ καὶ ὕλικου κόσμου. Κατὰ τὸν Spi-
noza οὐτε τὸ σῶμα παρακινεῖ τὸ πνεῦμα εἰς τὸ διανοεῖσθαι, οὔτε τὸ
πνεῦμα καθορῶζει τὰς κινήσεις τοῦ σώματος, αἱ ὁποῖαι εἶναι αὐτόματοι
κατὰ τὸ πλεῖστον». Ἀπορρίπτων λοιπὸν τὴν ἀντίληψιν «ὅτι τὸ σῶμα
εἰς πᾶν πνευματικὸν σύνθημα κινεῖται, ἠσυχάζει ἢ ἄλλο τι κίηνει, ὅτι
ἐκ τῆς πνευματικῆς βουλήσεως ἐξιστάται», παραδέχεται ὅτι τὸ ἀνθρώ-
πινον πνεῦμα συνυπάρχει μὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὡς παράστασις ἢ
ἰδέα τοῦ σώματος ἀντιλαμβανομένου παντὸς συμβαινόντος εἰς αὐτὸ ἄνευ
ἀλληλεπιδράσεως, ἀλλὰ κατὰ παράλληλιν (Περίτ. Spinoza—Ἡθική).
Εἰς τὴν ἀντίληψιν ταύτην καταλήγει ὁ Spinoza ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς οὐ-
σίας, ἣν προσπαθεῖ νὰ σχηματίσῃ ἐκ μεθημερικῶν καὶ ἀναγκαίων συμ-
περασμάτων καὶ μεθόδων. Οὐσία ἐν ταιούτῃ περιπτώσει εἶναι τὸ σύν-
ολον τῶν κατηγορημάτων καὶ ἐπιθέτων ἢ ἰδιοτήτων (attribut), ἅτινα
λέγομεν περί τινος. Ὡς σύνολον ὅμως ταιούτων κατηγορημάτων ἢ οὐ-
σία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι πολλαπλῆ, ἀλλὰ μία, αἰτία ἑαυτῆς (causa
sui) καὶ ἀνυποδιάρητος. Ἐπομένως ἡ διανοουμένη καὶ ἡ ἐκτεταμένη
οὐσία τοῦ Καρτεσίου, εἶναι ἰδιότητες παράλληλοι ὑπ' ἃς παρουσιάζεται
μία καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία. Αἱ ἰδιότητες αὗται εἶναι ὑποκείμενον καὶ ἀντι-
κείμενον, πνεῦμα καὶ ὕλη, σῶμα καὶ ψυχὴ, καὶ ὅσον πανταχοῦ συναν-
τῶμεν ἕκτασιν καὶ τάσιν ἢ ἰδιότροπον ἐκδήλωσιν, ὡς ἐκφάνσεις τοῦ
συνόλου ἤτοι τῆς μιᾶς οὐσίας, τὴν ὁποῖαν ὀνομάζομεν θεόν, φύσιν ἢ
σῶμα. Ἐκ τῆς πνευματικῆς ἰδιότητος δὲν δυνάμεθα νὰ παραγάγω-
μεν τὴν ὕλικὴν καὶ τὴν ἕκτασιν, ὅπως καὶ ἐκ τούτων δὲν δυνάμεθα νὰ
ἐννοήσωμεν τὴν διάνοησιν. Ἀμφοτέραι εἶναι τρόποι ἐκδηλώσεως μιᾶς
καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας παράλληλως ὑπάρχουσαι καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσαι
διάταξιν καὶ λειτουργίαν. Ἡ αὐτὴ δὲ διάταξις καὶ συνδέσεις ἐπικρατοῦσα
εἰς τε τὰς ἰδέας καὶ τὰ ἀντικείμενα, ἀποδεικνύει τὴν συμφωνίαν ἀμφο-

τέρων κατὰ τὴν παραλλήλως ὑπάρχουσαν σχέσιν καὶ συνοχὴν αὐτῶν, ἢ ὅποια φαίνεται εἰς τὰς γεωμετρικὰς καὶ χωρικὰς σχέσεις καὶ χρονικὰς καταστάσεις τῶν ἀντικειμένων καὶ εἰς τὴν διάκρισιν τροπῶν, κατηγορημάτων καὶ ἀξιωμάτων, ὡς κατ' ἀνάγκην ἀληθῶν ἐν τῇ διανοήσει. Αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει ἀξιωμάτων ἀληθῶν καὶ πρωτοτύπων λαμβάνει παραστάσεις ἐξ αἰσθημάτων καὶ τῶν διὰ τούτων προκαλουμένων ἀλλαγῶν καταστάσεων, τὰς ὁποίας συνδέει εἰς γενικὰς ἐννοίας, τεινούσας εἰς σχηματισμὸν γενικωτάτων ἀντιλήψεων φερουσῶν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἐνιαίας οὐσίας, τοῦ θεοῦ. Βάσις τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς φύσεως εἶναι ἡ χωρική σχέσις καὶ αἱ χρονικαὶ καταστάσεις αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι μὲν κοινὰ, παρουσιάζονται ὁμως ὑπὸ τὴν ἰδιοτυπίαν ἐκάστου ἀντικειμένου ἐνέχοντος, πλὴν τῆς σωματικῆς καὶ ὕλικῆς ἐμφανίσεως καὶ ἰδιοτυπίαν ἢ μορφήν εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνεται ἡ ἰδέα τῆς πνευματικῆς ἰδιότητος τῆς οὐσίας. Ἐντεῦθεν συνάγει ὁ Spinoza ὅτι πᾶν σῶμα περικλείει ἰδέας, ψυχὴν, καὶ ὅτι πανταχοῦ εὐρίσκεται τὸ παράλληλον ἀμφοτέρων τῶν ἰδιοτήτων τῆς οὐσίας. Οὕτω καταλήγει εἰς πανθεϊσμόν. Ὅπως εἰς τὴν λοιπὴν φύσιν, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχουν αἱ παράλληλοι ἰδιότητες τῆς οὐσίας, ἡ ὕλική καὶ σωματικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἰδέαν (*idea corporis*). Σῶμα καὶ ψυχὴ εἶναι ἐπομένως ἰδιότητες μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας παραλλήλως ὑπάρχουσαι καὶ ἐκ παραλλήλου ἐκδηλούμεναι διὰ τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν καὶ διὰ τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὡς κυρίων ἐκδηλώσεων τῆς συνειδήσεως, ἐν ἧ καὶ διὰ τῆς ὁποίας παρουσιάζεται ἡ ἐνότης αὐτῶν. Ἡ συνείδησις δὲ δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ αὐτογνωσία τῶν σωματικῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν ψυχικῶν τοιούτων, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἰδέας τῆς ἰδέας. Ἐκ τῶν σωματικῶν λειτουργιῶν καὶ ἐκ τῶν ἀντικειμένων δι' ἐπιδράσεων προκαλοῦνται τὰ αἰσθήματα παραλλήλως προκαλοῦντα τὰς παραστάσεις (*imaginatio*), ἐξ ὧν διὰ διανοητικῆς ἐπεξεργασίας σχηματίζονται ἐννοιαὶ γενικαὶ (*intellectio*) καὶ ἐκ τούτων πάλιν διὰ συνδέσεως καὶ συσχετίσεως ἐσωτερικαὶ διανοητικαὶ ἐποπτεῖαι (*intuitio*), εἰς ἃς στηρίζονται γενικαὶ ἀλήθειαι καὶ ἀντιλήψεις. Ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ παράστασις καθ' ἑαυτὰς δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς καὶ ἀληθεῖς, ἐνῶ αἱ μερικαὶ ἐννοιαὶ ὑφιστάμεναι διανοητικὴν ἐπεξεργασίαν καὶ συμβολιζόμεναι διὰ λέξεων, ἀποτελοῦσι τὴν βᾶσιν τῶν διανοητικῶν συνθέσεων, ἐξ ὧν προκύπτουσιν γενικώταται ἐννοιαὶ καὶ ἐκ τούτων περαιτέρω γενικαὶ ἀντιλήψεις (*universalia*).

Ἡ παραλληλία αὕτη τοῦ Spinoza εἰσάγει εἰς τὴν ψυχολογίαν τὸν ψυχοφυσικὸν παραλληλισμόν, καθ' ὃν παραλλήλως καὶ συγχρόνως πρὸς

τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας προκαλοῦνται καὶ ψυχικὰ φαινόμενα. Βά-
σιν τούτων θεωρεῖ ὁ Σπινόζα τὴν παρούσασιν καὶ τὴν διανοητικὴν λει-
τουργίαν ἐπὶ τῇ βίωσι ἀξιώματων. Οὐδέμητιν ψυχικὴν δύναμιν ἀναγνω-
ρίζει ὁ Σπινόζα. Ἀναγνωρίζει εἰς τὴν παράλληλον συνύπαρξιν τῶν
συστασιακῶν ἰδιοτήτων ἰδιωτικίαν, διαβλέπει εἰς ταύτην καὶ τὴν τάσιν
πρὸς ἀντιπαροξίαν καὶ ἀντισυντηρησίαν, ἐκδηλουμένην δι' ἀντιδράσεων
κατὰ τὴν ἀλλαγὴν καταστάσεων. Ἐκ τῶν ἀντιδράσεων δὲ κατὰ τὰς ἀλ-
λαγὰς καταστάσεων προκύπτουσι ἡ τάσις πρὸς διατήρησιν τῆς ἰδιωτι-
κίας, προκίλεται τὰς ὁρμὰς καὶ τὰ πάθη, αἵτινα, ὅπως εἰς τὸ τρίτον βι-
βλίον τῆς Ἠθικῆς τῶν ἀναφέρει, σημεῖωδόντι ὡς προαιγωγή ἢ κωλύ-
σεις τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ σώματος καὶ εἶναι αἱ ἰδέαι τῶν τοιούτων
προαιγῶδόν καὶ κωλύσεων. Ἡ προαιγωγή καὶ ἡ ἰδέαι ταύτης εἶναι χαρὰ,
ἐπιθυμία, ἀγάπη, τάσις, πόθος, ἐνῶ ἡ κωλύσις εἶναι λύπη, ἀπελπισία,
φόβος, ἐκκληξίς κλπ. Ἡ βούλησις προκύπτει ἐκ τῆς παρυστάσεως καὶ
τῆς φαντασίας, δὲν κενονίζει δὲ τὰς κινήσεις. Εἰς τὰ πάθη διακρίνει ὁ
Σπινόζα ἰσχύον, ἐξ ἧς δικαιονομοῦνται ταῦτα, εἶναι δὲ πάντως συγκερο-
μέναι καὶ σκοτεινὰ παρυστάσεις, αἱ ὅποια διὰ διανοητικῆς ἐργασίας ἐξουπη-
ρετοῦσι τὴν γνώσιν, ἡ ὅποια αἴτιον διὰ διανοητικῆς ἐργασίας ὀφείλει
να παραμερῆξῃ τὰς τοιαύτας σκοτεινὰς παρυστάσεις καὶ τὰ πάθη.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ὁ Σπινόζα δὲν κενονίζει ἐπικριβῶς τὰ κατὰ
τὴν παράλληλον σχέσιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Καὶ ἐχομεν μὲν τὸ
ἀξίωμα αὐτοῦ, καὶ ὁ «ἡ τάξις καὶ σύνδεσις τῶν ἰδεῶν ἐπικρατεῖ ἀν-
τουσίως καὶ εἰς τὴν τάξιν καὶ τὰς σχέσεις τῶν ἀντικειμένων», ἀλλ' ἂν
τοῦτο ἐφαρμοσθῆ εἰς τὰς σχέσεις παρυστάσεων καὶ ἀντικειμένων, δυ-
σκόλως ἐννοεῖται τότε, ὅπως πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Dessoir, πῶς ἡ
οἷτω περιορισμένη ψυχὴ φθάνει εἰς τὴν παρούσασιν καὶ ἐννοίαν τοῦ
θεοῦ, ὡς μοναδικῆς οὐσίας. Καὶ ἂν ἀκόμη ληρῶν ἴπ' ἄσιν τὸ ἀνωτέρω
ἀξίωμα ὑπὸ τὴν ἐννοίαν καθαρῶς ψυχολογικῆς παραλληλίας, ὅπότε ἀ-
ρονται οἱ περιορισμοὶ τῆς ψυχῆς, αἴτιον δυσκόλως ἐννοεῖται ὁ σχημα-
τισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ θεοῦ δι' ἐσωτερικῆς συνδέσεως τῶν ἐννοιῶν εἰς
γενικὰς ἐσωτερικὰς ἐποπτείας καὶ ἀντιλήψεις (intuitio). Οὐχ ἦττον ὅμως
διὰ τοῦ προβλήματος τούτου δίδει ὁ Σπινόζα τὴν πρώτην νύξιν χωρι-
σμοῦ τῆς ψυχολογίας ἀπὸ τῆς γνωσεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐν γέ-
νει, ἥτοι τὴν χωριστὴν ἐρευνῶν τῶν ψυχικῶν φαινομένων ὑπὸ τὰς γε-
νικὰς θεωρίας περὶ οὐσίας καὶ κόσμων. Τοῦτο ὅμως κατορθοῦται πολὺ
ἀργότερον διὰ βαθμιαίας ἐξελέσεως. Ἐκ τῶν γενικῶν φιλοσοφικῶν καὶ
μαθηματικῶν θεωριῶν τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Σπινόζα, ὡς καὶ τοῦ
ὄλισμοῦ τοῦ Th. Hobbes, περιορίζεται τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιστήμης

εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς γνώσεως διὰ τῶν φυσιολογικῶν καὶ ψυχικῶν λειτουργιῶν, οὕτω δὲ ἡ ψυχολογία καλλιεργεῖται περαιτέρω κατὰ τὰς ὑλιστικὰς καὶ ἰδεαλιστικὰς ἀντιλήψεις, ἐν σχέσει πρὸς τὴν Γνωσεολογίαν.

21. John Locke (Λόκ).

Ὁ John Locke (1632—1704) διὰ τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως (An Essay concerning human understanding) κάμνει τὴν ἀρχὴν τοιαύτης ἐρεύνης. Ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματός του τούτου λέγει, ὅτι δὲν προτίθεται «νὰ ἐξετάσῃ εἰς τί συνίσταται ἡ ψυχὴ, ἢ δυνάμει ὁποίων κινήσεων τῶν ζωϊκῶν πνευμάτων κατορθώνομεν νὰ σχηματίζομεν αἰσθήματα καὶ παραστάσεις». «Ταῦτα εἶναι,» λέγει, «θεωρεῖται. Τὸ κατ' ἐμέ, θεωρῶ ἀρκετὸν, λέγει, νὰ ἐρευνήσω τὰς διαφορὰς ἀνθρωπίνους ἰδιότητας καὶ δυνάμεις ὅπως σχετίζονται καὶ ἐφαρμόζονται εἰς τὰ ἀντικείμενα, μὲ τὰ ὁποῖα, ἀσχολούμεθα».

Δύο πηγὰς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως ἀναγνωρίζει ὁ Locke. Τὰ ὑπὸ τύπον μεγέθους, σχήματος, ἀριθμοῦ, θέσεως καὶ κινήσεως ἐκδηλούμενα ἀντικείμενα τοῦ περιβάλλοντος, καὶ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, ἅτινα δέχονται τὰς ἐπιδράσεις τῶν ἀντικειμένων. Ἐμφυτοὶ ἰδέαι κατ' αὐτὸν δὲν ὑπάρχουσιν. Ὁ νοῦς, ἢ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι κατ' ἀρχὰς ἀγραφὸς χάρτης (tabula rasa) ἔχων τὴν ἰδιότητα νὰ δέχηται (perceptio) ἐπιδράσεις ἐκ τῶν ἀντικειμένων, φαινομένων καὶ καταστάσεων καὶ δι' ἐσωτερικῆς ἀντενεργείας (reflexion) νὰ ἐπεξεργάζεται τὰς ἐπιδράσεις ταύτας. Διὰ τῶν αἰσθημάτων προκαλοῦνται νευρικαὶ κινήσεις φθάνουσαι μέχρι τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος ἀποτελοῦντος τὴν ἕδραν τῆς συνειδήσεως, ὅπου πάλιν προκαλεῖται ἡ ἐσωθεν ἐνέργεια (reflexion) δυνάμει τῆς ὁποίας, διὰ συνδέσεως καὶ χωρισμοῦ τῶν ἐξωθεν ἐντυπώσεων ὡς πρὸς τὸ μέγεθος, σχῆμα, ἀριθμὸν, θέσιν καὶ κίνησιν τῶν ἐπιδρώντων ἀντικειμένων, σχηματίζομεν ἰδέας (παραστάσεις) περὶ αὐτῶν. Αἱ ἰδέαι αὗται εἶναι σύμβολα τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα ποιοτικῶς ἐκδηλοῦνται, καὶ διὰ τὰς χωρικὰς καὶ χρονικὰς αὐτῶν σχέσεις καὶ καταστάσεις. Τὰς ἰδέας (παραστάσεις) διαιρεῖ ὁ Locke εἰς ἀπλὰς καὶ συνθέτους. Αἱ ἀπλᾶι παραστάσεις (ideas) προέρχονται ἢ ἐκ μιᾶς αἰσθήσεως, ὅπως εἶναι τὰ αἰσθήματα γεύσεως, ὀσφρήσεως, ἀφῆς κλπ. ἢ ἐκ περισσοτέρων αἰσθήσεων, ὅπως ἐκ τῆς ὄρασεως καὶ τῆς ἀφῆς, ὁ χῶρος, τὸ σχῆμα, ἡ κίνησις καὶ στάσις. Ἐκ τῶν αἰσθημάτων δὲ ἡ λαμβάνομεν ἀμέσως παράστασιν τῶν ποιοτικῶν αὐτῶν ἢ σχηματίζομεν

τοιαύτας ἐν ἡμῖν δι' ἀντενεργείας. Ἄμεσοι ἢ πρωτογενεῖς ποιότητες (primary qualities) εἶναι τὸ μέγεθος, ὁ ἀριθμὸς, τὸ σχῆμα, ἡ κίνησις καὶ στάσις. Δευτερογενεῖς δέ, ἐν ἡμῖν σχηματιζόμεναι ποιότητες (secondary qualities), εἶναι ὁ τόνος, ὁ πόνος, θερμὸν καὶ ψυχρὸν, γλυκὺ καὶ πικρὸν κλπ. Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ εἶδους τῶν παρ' ἡμῶν σχηματιζομένων τοιούτων ποιότητων ἐφήρμοσε μάλιστα καὶ πείραμα ἐνθυμίζον τὰς περὶ γλυκεῖος καὶ πικροῦ, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ ἀποδείξεις τῶν σκεπτικῶν φιλοσόφων. Ἐθεσε δηλαδὴ κατ' ἀρχὰς τὴν μίαν χεῖρά του εἰς ψυχρὸν καὶ τὴν ἄλλην εἰς θερμὸν ὕδωρ καὶ κατόπιν ἀμφοτέρας εἰς χλιαρὸν, ὅπου εἰς τὴν μίαν χεῖρα ἠσθιάνετο τὸ ὕδωρ θερμὸν καὶ εἰς τὴν ἄλλην ψυχρὸν. Ἐπειδὴ δ' ἡ θερμοκρασία τοῦ χλιαροῦ ὕδατος ἦτο ἡ αὐτή, ἀπέδειξεν ὅτι τὴν ποιότητα θερμοῦ καὶ ψυχροῦ σχηματίζομεν διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἐξ ἡμῶν ἐνεργείας. Ἐνῶ δὲ τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς ἀπλῆς παραστάσεις, αἱ σύνθετοι τοιαῦται σχηματίζονται ἐκ καταλλήλου συνδέσεως καὶ χωρισμοῦ τῶν ποιότητων καὶ ἐξ ἀφαιρέσεως ἐξ αὐτῶν γνωρισμάτων κοινῶν ἢ διαφόρων. Διὰ συνδέσεως τῶν παραστάσεων σχήματος σχηματίζομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου, διὰ συνδέσεως καὶ χωρισμοῦ τῶν παραστάσεων ἀριθμοῦ καὶ κινήσεως σχηματίζομεν τὰς ἰδέας (ἐννοίας συνιδέτους παραστάσεις) τοῦ χρόνου, δι' ἀνταπαρηρησίας δὲ ἐπὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ εἶδους τῶν συνδέσεων καὶ τῶν μηχανικῶν ἐπιδράσεων, τὴν ἰδέαν περὶ διανοήσεως καὶ βουλήσεως, τὴν ἰδέαν τῆς δυνάμεως ὡς καὶ τὴν ἰδέαν τῆς οὐσίας, εἰς τὴν συνδέομεν διαφορῶν ἰδιότητος καὶ ἀποδίδοντες ταύτας εἰς αἰτίας, σχηματίζομεν πάλιν τὴν ἰδέαν (παραστάσιν) τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καθὼς καὶ τὴν παραστάσιν τῆς αἰτίας τούτων τῶν θεῶν. Ἐκ τῆς συνδέσεως τῶν παραστάσεων (association of ideas) σχετίζομεν πλεῖστα ἀντικείμενα κατὰ τόπον ἢ χρόνον καὶ ἔχομεν τὰς παραστάσεις ἐνότητος σχέσεων, ὅπως εἰς τὰς παραστάσεις στρατοῦ, στόλου, πύλειος, κόσμου. Ἡ σύνθεσις δὲ καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν διαφορῶν παραστάσεων διὰ τῆς ἐν ἡμῖν ἐνεργείας προῦποθέτει καὶ τὴν δύναμιν σκοπίμου ἐκλογῆς καὶ ἀφαιρέσεως τῶν διαφορῶν γνωρισμάτων, δυνάμει τῆς ὁποίας τὰ γνωρίσματα ἐνοῦνται εἰς λέξεις καὶ σύμβολα γραπτὰ ἀποτελοῦνται τὴν γλῶσσαν, τὰς κρίσεις καὶ τοὺς συλλογισμούς. Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς δὲ ταύτης ἐνεργείας καὶ τῆς δυνάμεως τῆς ἐπιδείξεως (demonstration) ἢ διατυπώσεως προέρχεται ὁ ἔλεγχος τῶν συνδέσεων, διακρίσεων καὶ ἀφαιρέσεων καὶ ἡ ἀσφαλὴς γνῶσις.

Ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν προσδιορισμοῦ τῆς σχέσεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου πρὸς τὴν διανόησιν καὶ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν γενομένη αὕτη ἐρ-

γασία τοῦ Locke δι' ἀναλύσεως τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ ἐρμηνείας περιορισθεῖσα εἰς τὰς παραστάσεις καὶ τὸν σχηματισμὸν αὐτῶν, ἔδωκε βεβαίως ὀλιγωτέραν σημασίαν εἰς τὰ συναισθήματα, τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὴν βούλησιν. Ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν κεντρικὴν ἐνέργειαν, ἡ ὁποία δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἐκδήλωσις τάσεων καὶ βουλήσεως. Ἡδονὴ καὶ λύπη ἢ εὐαρέσκεια καὶ δυσαρέσκεια προέρχονται ἐκ τῆς προαγωγῆς καὶ ἐπιτυχίας, ἢ κωλύσεως τῆς ἐσωτερικῆς πνευματικῆς ἐνεργείας. Ἐκ τῶν παραστάσεων δὲ περὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐπιθυμιῶν παράγει ὁ Locke τὰς τάσεις πρὸς εὐδαιμονίαν, αἱ ὁποῖαι οὕτω ἀποδεικνύονται ὅχι ἐνδιάθετοι, διότι οὐδὲν ἔμφυτον καὶ ἐνδιάθετον ὑπάρχει κατ' αὐτὸν μηδ' αὐτῆς τῆς παραστάσεως περὶ θεοῦ ἔξαιρουμένης. Διὰ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς διανοήσεως ὡς ἐπισκοπήσεως τῆς ἐν ἡμῖν τελουμένης ἐνεργείας ὁ Locke θέτει τὴν βίαν τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογικῆς παρατηρήσεως δι' αὐτοπαρατηρησίας καὶ συγκεντρῶνων πᾶσαν ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν ἐνέργειαν εἰς τὴν οὕτω λειτουργοῦσαν συνείδησιν, μετὰ τοῦ ψυχολογισμοῦ ἐπιφέρει καὶ ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη στηρίζεται εἰς τὴν ἀλληλεπίδρασιν τὴν ἐν τῇ φύσει παρατηρουμένην. Ὅπως ἡ φύσις, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὑφίσταται ἐπιδράσεις καὶ ἀποδίδει τοιαύτας εἰς τὸν περικυκλοῦντα αὐτὸν κόσμον. Τοῦτο ἀρκεῖ διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν δυνάμεως ἐν τῷ ἄνθρωπῳ ἐκδηλουμένης διὰ τῆς ἐνεργείας καὶ ἐπιδράσεως, ἐφ' ὅσον δύναμιν καλεῖ ὁ Locke τὴν ἰκανότητα σώματός τινος πρὸς ἀλλαγὴν τῶν ἰδιοτήτων ἄλλου δι' ἐπιδράσεως. Ἄλλ' ἐνῷ αἱ μηχανικαὶ ἐπιδράσεις καὶ ἀλλαγαὶ καταστάσεων ἐν τῷ ἀψύχῳ κόσμῳ καὶ εἰς τὰ φυτὰ εἶναι καθαρῶς παθητικά, εἰς τὰ ζῷα καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον διακρίνεται ἡ δύναμις τῆς προσλήψεως (perception) καὶ ἐσωτερικῆς ἀφομοιώσεως τῶν παραστάσεων. Ὁ ἄνθρωπος ὁμοῦς πλὴν τῶν ἐπιδράσεων καὶ τῆς προσλήψεως ἔχει ἐπὶ πλέον ἰδιότυπον ἐνέργειαν ἀφαιρέσεως (abstraction) ἐκ τῶν παραστατικῶν περιεχομένων καὶ ποικιλοτρόπου συνδέσεως καὶ χωρισμοῦ αὐτῶν. Διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ταύτης διακρίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ ζῷον ὡς μόνος δυνάμενος νὰ σχηματίξῃ οὕτω ἀφηρημένας ἰδέας μόνον διὰ λέξεων δυνάμενας νὰ διατυπῶνται γραπτῶς ἢ προφορικῶς. Ἡ αἴσθησις (sensation), ἡ perception (πρόσληψις) καὶ ἡ συγκράτησις (μονὴ κατ' Ἀριστοτέλην) (retention) ἀποτελοῦσι τὸ γνῶρισμα τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἐσωτερικὴ αἴσθησις καὶ ἐποπτεία τῶν ἐν ἡμῖν συμβαινόντων. Συνείδησις δ' οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ αὐταὶ αἱ παραστάσεις, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ εἶδους πῶν ὁποίων εἶναι αὕτη στενὴ ἢ εὐρεία. Ἡ μνήμη στηρίζεται εἰς τὴν

σύνδεσιν τῶν παραστάσεων καὶ εἰς τὴν συγκράτησιν τούτων, ἡ δὲ φαντασία προέρχεται ἐξ ἀναλόγου πρὸς τὰς τάσεις καὶ τὴν βούλησιν συνδέσεως τῶν παραστάσεων.

Ἡ ἐμπειρική καὶ ἐρμηνευτική αὕτη ψυχολογία τοῦ Locke ἔδωκεν μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ψυχολογίας ἀπὸ τῶν μεταφυσικῶν θεωριῶν, ἀφῆκεν ὅμως καὶ κενὰ τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ συμπληρωθοῦν. Ταῦτα, φαινόνται ἰδίᾳ εἰς τὸ ζήτημα τῆς συνδέσεως τῶν παραστάσεων, εἰς τὸν τούτον τῆς προσλήψεως, εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως καὶ ἐνεργείας καὶ εἰς τὸν ὄρισμὸν τῆς συνειδήσεως. Ἀφίνισμεν ὅτι τὰ συναισθήματα, αἱ ἐπιθυμίαι καὶ ἡ βούλησις ἀορίστως καὶ ἐρρησιμαδῶς διερευνοῦνται. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ θεωρία περὶ ἀπλῶν αἰσθημάτων (sensation) καὶ ἐσωτερικῆς ἐνεργείας (reflexion) παρουσιάζουσι ἑλλείψεις, διότι δὲν ἐρμηνεύονται ἐπαρκῶς, εἴτε φυσιολογικῶς, εἴτε ἐμπειρικῶς. Ἡ μηχανική θεωρία περὶ συνδέσεως παραστάσεων καὶ περὶ σχηματισμοῦ κρίσεων καὶ συλλογισμῶν, ὡς καὶ περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν, οὐσίας, σχέσεως, αἰτιότητος, θεότητος, ἔχει πλεῖστα τρωτὰ σημεῖα φέροντα εἰς σπουδαίας ἀμυβιλλίας. Μόλι ταῦτα ὅμως, τὰ ψυχικὰ φαινόμενα διὰ τοῦ Locke ὑποβάλλονται εἰς ἐμπειρικήν καὶ πειραματικὴν ἔρευναν, ἀνάλυσιν καὶ ἐρμηνείαν, ἡ ὁποία κατόπιν ἀναπτύσσεται καὶ συμπληροῦται τέλεια πρὸς τὴν νεωτέραν μορφήν τῆς ἐπιστήμης τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Μετὰ τὸν Locke ἐρμηνεύονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ἀφ' ἐνός μὲν ὀλισθητικῶς διὰ τῶν περὶ συνδέσεως τῶν παραστάσεων θεωριῶν καὶ διὰ τῆς φυσιολογίας ὑπὸ ὁρισμένων σχολῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐμπειρικῶς καὶ ἰδεαλιστικῶς.

22. Αἱ περὶ συνδέσεως (association) θεωρίαι τοῦ D. Hartley καὶ Priestley.

Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἡ ἐρμηνεία ἀναλόγως πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ τὰ ἀξιώματα εἶχε διαδοθῆ πολὺ, ἐνῶ ἐξ ἀντιθέτου αἱ ἀπλᾶ ὑποθέσεις καὶ οἱ ἀπλοὶ ὄρισμοί κατα τὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν φαινομένων δὲν ἐλαμβάνοντο ὑπὸ σπουδαίαν ἔκδοσιν. Τρόπος ἀλάνθαστος ἐρμηνείας τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀνεζητεῖτο εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ τρόπου καὶ τοῦ εἴδους τῆς συνδέσεως (association) τῶν παραστάσεων κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς λεγομένης αἰσθήσεως. Ἐθεωρεῖτο βεβαίως αὐτονόητον ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἡμῶν ἐνεργεία ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἐρχομένων ἐρεθισμῶν καὶ ἐντυπώσεων συνίσταται εἰς πρόσληψιν τούτων καὶ διέκλασιν ἢ ἐπέξερ-

γασίαν, διακρινομένην κυρίως εἰς τὴν σύνδεσιν τῶν παραστάσεων, ἢ ὁποῖα ἀπεδίδοτο εἰς νευρικός λειτουργίας. Τοιαύτην ἑρμηνείαν δίδει εἰς τὰς συνδέσεις ὁ D. Hartley (1704—1757). Κατ' αὐτόν, αἱ ἔξωτερικαὶ ἐπιδράσεις καὶ οἱ ἐρεθισμοὶ προκαλοῦσι τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἀντιλήψεις. Αἱ τελευταῖαι ὁμῶς αὐταὶ δὲν εἶναι πρωτογενεῖς ἐρεθισμοί, ἀλλ' ἐξ ἐπαναλήψεως, φέρουσι δὲ μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰς προτέρας παραστάσεις περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐρεθισμοῦ. Οἱ προηγηθέντες ἐρεθισμοὶ παρουσιάζονται πρὸς τὸν παρόντα συνδεδεμένοι εἴτε χρονικῶς, εἴτε κατὰ τόπον, εἴτε κατ' αἰτίαν, εἴτε κατ' ἀντιθέσεις. Αἱ ἀντιλήψεις λοιπὸν μίχται, ἐξ αἰσθήματος καὶ παραστάσεων οὔσαι, παρουσιάζουσι σαφῶς τὰ κατὰ τὸν τρόπον καὶ τὸ εἶδος τῶν συνδέσεων, αἱ ὁποῖαι ἀναγκαίως πρέπει νὰ ὑπάρχουσι καὶ μεταξὺ τῶν παραστάσεων. Αἱ παραστάσεις εἶναι ἐρεθισμοὶ προηγηθέντες δυνάμενοι νὰ ἐπαναληφθῶσιν ἀνευ βοηθείας ἑξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ. Τοῦτο συμβαίνει κατὰ τὸν Hartley λόγῳ ἐρεθισμῶν λανθανόντων εἰς τὰ νεῦρα καὶ ἐπαναλαμβανομένων εὐθὺς ὡς ἤθελε παρουσιασθῆ νευρική τις διέγερσις καὶ ἐρεθισμὸς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἐνεργείας καὶ λειτουργίας τοῦ σώματος. Οὕτω δὲ λόγῳ συνδέσεως καὶ ἀλληλουχίας τῶν παραστάσεων, αἱ συγχρόνως ἢ καὶ διαδοχικῶς ὑπάρξασαι ἀναπλάττουσιν ἀλλήλας. Ἐπομένως τὸ ζήτημα τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς συνδέσεως τῶν παραστάσεων ἀνάγεται εἰς τὴν μηχανικὴν τῶν νεύρων σχέσιν, μία δὲ Νευρομηχανικὴ ἢ Φυσικὴ τῆς ψυχῆς κατὰ Νεύτωνα, δύναται νὰ μᾶς διαφωτίσῃ πλήρως περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, κατὰ τὸν Hartley. Τὰ νεῦρα δηλαδὴ δυνάμει τῶν ἑξωτερικῶν ἐρεθισμῶν ὑφίστανται τρομοειδεῖς κινήσεις ἐντοπιζομένας εἰς ὀρισμένα μέρη τοῦ ἔγκεφάλου, ἅτινα ἢ παραμικρὰ κινήσεις ἢ ὁ ἐρεθισμὸς δύναται νὰ φέρῃ εἰς ἀναπαραγωγὴν προὑπαρξάντων ἐρεθισμῶν. Τοῦτο ἀποδεικνύει κατὰ τὸν Hartley τὴν σύνδεσιν καὶ τὴν ἀνάπλασιν τῶν παραστάσεων. Μηχανικὴ σύνδεσις τόσον εἰς ταύτας, ὅσον καὶ εἰς τὰ συναισθήματα εἶναι ὁ οὐσιώδης τρόπος τῆς ψυχικῆς λειτουργίας, οὐδεμίᾳ δ' ἄλλῃ ἀντενέργεια (reflexion) φαίνεται. Ἡ περὶ ἀντενεργείας (reflexion) θεωρία τοῦ Locke ἀπορρίπτεται ὡς ἄγνωστος καὶ ὑποθετικὴ (υκτιοῦνη quantity). Ἐκ τῆς λειτουργίας τῶν νεύρων παράγεται πᾶν ψυχικὸν φαινόμενον καὶ δὴ, ἐκ τῆς λευκῆς οὐσίας τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος ἢ αἰσθησις καὶ ἢ κίνησις. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Hartley δὲν ἐπιμένει εἰς περαιτέρω ἔρευναν, ἀλλ' ἀφίνει ἀκαθόριστον τὸ ζήτημα, πῶς ἐκ τῶν κινήσεων τῶν νεύρων παράγονται αἰσθήματα καὶ πνευματικαὶ εἰκόνες. Τοῦτο, διότι κατὰ πᾶσαν ὑποδιαίρεσιν τῆς ὕλης καὶ τῆς κινήσεως δὲν εὐρίσκει εἰμὴ ὕλην καὶ κίνησιν ἢ ἐνεργεῖαν. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς

όδοῦ βαδίζει καὶ ὁ μαθητὴς καὶ συνεργάτης τοῦ ἀνωτέρω Ios. Pristley (1733—1804) καλλιεργῶν τὴν φυσιολογικὴν ψυχολογίαν καὶ παράγων πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἐκ τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφάλου. Ὁ Erasmus Darwin (1731—1802) εἰς τὴν Ζωονομίαν αὐτοῦ (Zoonomia or the laws of organic life), ἐρμηνεύει πᾶσαν πνευματικὴν ἐνέργειαν ἐκ τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων καὶ τῶν νεύρων. Αἱ παραστάσεις (ideas) εἶναι κινήσεις αἰσθητικαὶ καὶ μυϊκαὶ προερχόμεναι ἔξ αἰσθημάτων. Ταῦτα εἶναι μηχανικὰ μὲν μέχρις ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν νεύρων καὶ τῶν μυῶνων, ζωϊκὰ δὲ καθαρῶς, εἰς τὴν ἀντίδρασιν καὶ τὴν αὐτοσυντηρησίαν ἐκδηλούμενα. «Ἡ εἰκὼν, λέγει ὁ Darwin, εἰς τὸν ὀφθαλμὸν εἶναι διάφορος τοῦ αἰσθημάτος. Ἐν αὐτῇ ἰσχύουσιν οἱ νόμοι καὶ τὰ ἀξιώματα τῆς ὀπτικῆς, ἐνῶ εἰς τὸ αἰσθημα οἱ κανόνες τῆς ζωῆς». Διὰ τούτων θέλει ὁ Λαρβίνος νὰ καταρρίψῃ τὸν ἄερον μηχανισμὸν καὶ νὰ υποστηρίξῃ τὸν φυσιολογισμὸν στηριζόμενον εἰς τὴν αὐτοσυντηρησίαν καὶ τὸν ἀγῶνα περὶ ταύτης καὶ τὴν ἐπαλογίην. Ταῦτα ὁ W. Hamilton (1731—1802) εἴσσει εἰς σειρὰν σκοτεινῶν καὶ ὑποσυνειδήτων παραστάσεων, ἐπιχειρῶν καὶ τὰς ἄλλας παραστάσεις κατὰ τὰς συνδέσεις καὶ τὴν ἀνάπλασίν των διὰ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπίσεως νὰ ἐρμηνεύσῃ. Καταπολεμεῖ ἤμως τὰς θεωρίας του ταύτας ὁ Stuart Mill (1806—1873), ἵστας ἐπιμένει εἰς τὸν μηχανισμὸν τῶν παραστάσεων κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν νόμον βαρύτητος καὶ ἔλξεως. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐτῶν μηχανισμοῦ αἱ παραστάσεις συνδέονται, ἤτοι συμπλέκονται ἢ ἀφομοιώνονται ὅπως διάφορα στοιχεῖα ἐν τῇ χημείᾳ.

23. Ὁ αἰσθητισμὸς (sensualismus).

Τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἀκολουθεῖ καὶ γενεὰ ἀλόκληρος γάλλων φιλοσόφων καὶ ψυχολόγων μὲ μικρὰς παραλλαγάς. Ὁ Βολταῖρος (1649—1778) θεωρεῖ τὴν ψυχικὴν οὐσίαν ἀφηρημένην ἐννοιαν ἐκ τοῦ πραγματικοῦ προκύψασαν (abstraction realisée) καὶ κατὰ περιόδον ψυχολογικῶς ἐπικρατήσασαν. Ἡ ὕλη καὶ ἡ δύναμις εἶναι αἰτία τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἐκ τῶν αἰσθησέων δὲ καὶ τῆς σωματικῆς λειτουργίας πηγάζουσι τὰ ψυχικὰ καὶ τὰ πνευματικὰ φαινόμενα. Ἐδκρινέστερον ἀναπτύσσει πάντα ταῦτα ὁ Etienne Condillac (1715—1780) ἀνάγων ἐπίσης πᾶσαν πνευματικὴν ἐνέργειαν εἰς ἐντυπώσεις ἐκ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, τὰς ὁποίας συνοδεύουσι καὶ συναισθήματα εὐαρεσκειᾶς ἢ δυσαρεσκειᾶς (τόνος αἰσθημάτων). Αἱ προηγηθεῖσαι ἐντυπώσεις συνδέονται πρὸς ἀλλήλας κατὰ τόπον, χρόνον καὶ αἰτίαν, καὶ ἀναπλάττον-

ται δοθείσης ἀφορμῆς. Ἐντεῦθεν τὸ ψυχικὸν φαινόμενον τῆς μνήμης καὶ τῆς φαντασίας, ὅπως καὶ αἱ τάσεις καὶ αἱ ἐπιθυμίες. Ἐκ παραστάσεως τῶν συναισθημάτων προκαλοῦνται κατὰ τὸν Coudillac αἱ ἐπιθυμίες καὶ ἡ βούλησις. Κατὰ τὴν πρόσληψιν ἐντυπώσεων, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐπίδρασιν παραστάσεων, κατὰ τὸν Coudillac, σπουδαιότατον ὄλον παίζει ἡ π ρ ο σ ο χ ῆ. Αὕτη προκαλουμένη ἐκ τῆς ἰσχύος τῶν ἐρεθισμῶν ἢ τῶν παραστάσεων κατευθύνει τὴν ψυχὴν ἡμῶν πρὸς ὠρισμένον εἶδος ἐρεθισμῶν ἢ παραστάσεων, ἃς συγκρίνομεν καὶ κρίνομεν. Διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ ἰδιότυπον ἡμῶν ἐνέργειαν, τὴν ὁποίαν λαμβάνει ὁ Coudillac ἀντὶ τῆς reflexion τοῦ Locke. Εἶναι δ' αὕτη ἡ ἐξωτερική, ἐφ' ὅσον προκαλεῖται ἐξ ἐπιδράσεων ἐξωθεν ἐρχομένων καὶ αἰσθημάτων, ἢ ἐσωτερική, ὅταν δι' ἀναπλάσεως παραστάσεων ἢ ἀπὸ μνήμης ἀσχολούμεθα εἰς σύγκρισιν καὶ κρίσιν παραστάσεων, τ. ἔ. διανοούμεθα. Ἡ προσοχὴ ἐπομένως θεωρεῖται ἐνταῦθα ὡς οὐσιωδέστατον πνευματικὸν φαινόμενον καὶ κατέχει τὴν θέσιν τῆς συνειδήσεως, κατὰ τὴν σύγχρονον ἀντίληψιν. Βάσιν ὅμως καὶ πηγὴν πάντων τῶν ψυχικῶν φαινομένων θεωρεῖ ὁ Coudillac τὴν αἴσθησιν καὶ τὰς μεταμορφώσεις αὐτῆς. «*Tout cela n'est donc encore que la sensation transformée*» Ἄλλας ψυχικὰς δυνάμεις ἐκτὸς τῆς αἰσθήσεως δὲν ἀναγνωρίζει. Αἱ σωματικαὶ λειτουργίαι εἶναι cause occasionelle τῆς ψυχῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἀκραιφνῆς ἐκδήλωσις συνίσταται εἰς τὴν γλώσσαν. Διὰ ταύτης φαίνεται ἡ ψυχικὴ πολὺπλοκος λειτουργία καὶ ὁ τρόπος αὐτῆς. Πᾶσαι δὲ αἱ ἔννοιαι δὲν εἶναι, εἰμὴ λέξεις καὶ πᾶσα ἀνάπτυξις δὲν εἶναι κατὰ βᾶθος, εἰμὴ γλωσσική, «*Une science bien traitée n'est qu'une langue bien faite*».

Διὰ τοῦ Coudillac δίδεται συστηματικὴ μορφή εἰς τὴν ὕλιστικὴν καὶ μηχανικὴν θεωρίαν περὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἣν ἀναπτύσσουν οἱ συνεργάται καὶ ὁμοῖδεάται αὐτοῦ, La Mettrie, Diderot, Helvetius, Holbach κ. ἄλλοι. Ὁ La Mettrie (1709-1751) εἰς τὸ βιβλίον του «*L'homme machine*» τονίζει ἰσχυρότερον τῶν ἄλλων, ὅτι τὸ νευρικὸν σύστημα εἶναι μηχανισμὸς κινῶν τὸν ἄνθρωπον. Πάντα τὰ ψυχικὰ αὐτοῦ φαινόμενα καὶ αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι προέρχονται ἐκ τοῦ μηχανισμοῦ τούτου τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ὅπως δ' ἡ ἔννοια τῆς ὕλης εἶναι ἀφηρημένη ἀλλὰ καὶ πραγματική, οὕτω καὶ ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς συγκεντρώνει γνωρίσματα ἰδιότυπου μηχανικῆς λειτουργίας τοῦ σώματος καὶ τῶν νεύρων. (Histoire naturelle de l'âme). Ἐκ τῆς ἐρεῦνης καὶ σπουδῆς τῶν σωματικῶν καὶ τῶν νευρικῶν λειτουργιῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὴν ψυχὴν καὶ τὰς λειτουργίας αὐτῆς. Αἱ αἰσθήσεις εἶναι τὸ σπουδαιότατον σημεῖον ἀφε-

τηρίας πρὸς σπουδὴν τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Αἴται, ὡς ἀληθεῖς φιλόσοφοι, παρέχουσι τὰ στοιχεῖα καὶ τὴν δύναμιν τῆς κρίσεως, εἶναι δὲ ἀλλαγὰι ὀργανικαὶ ἐξ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, δι' ὧν ἔρχονται ἐντυπώσεις μέχρι τοῦ ἔγκεφάλου ἀποτελοῦντος τὸ κέντρον τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ ἐπομένως καὶ τὸ κέντρον πάσης κινήσεως. Τοῦτο ἀποδεικνύουσι κατὰ τὸν La Mettrie διάφοροι ἀσθένεια τοῦ ἐγκεφάλου προκαλοῦσαι καὶ ψυχικὰς ἀνωμαλίας. Οὐχ' ἦττον ὅμως ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἀποτελεῖ καὶ κέντρον τῆς ζωῆς, ἢ ὅποια ἐκτείνεται εἰς ὅλον τὸ σῶμα, διότι πανταχοῦ αὐτοῦ ἐκτείνονται νεῦρα καὶ εἰς ὅλα τὰ ὄργανα συντελεῖται κίνησις καὶ λειτουργία φυσιολογικῆ. Τὴν ζωὴν ἐξηγεῖ ὁ Diderot (1713—1789) διὰ κινήσεως ἀτόμων ἐρχομένων εἰς ἄμεσον πρὸς ἀλληλα ἐπαυρῆν, ἐξ ἧς προκύπτει συνεχῆς τι ὅλον ἀποτελοῦν τὴν ἐνότητά τῆς συνειδήσεως. Τὰ άτομα ταῦτα, κατ' ἀναλογία πρὸς τὰ άτομα τῆς ὕλης, εὐρίσκονται εἰς μηχανικὴν κίνησιν καὶ παράγουσι νέαν τοιαύτην διὰ συνδέσεως, ἔχουσι δ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ιδιότητα τοῦ αἰσθάνεσθαι. Οἶσω ὁ ἀνθρώπος δὲν ἀποτελεῖ τι διάφορον τῆς ὕλης καὶ τοῦ φυσικοῦ συστήματος κατὰ τὸν H o l b a c h (1723—1789). Ἐνέργεια καὶ ἀντενέργεια ἢ ἀντίδρομις ἀποτελοῦσι καὶ παρ' αὐτῷ τὰ σημεῖα κινήσεως καὶ ζωῆς ιδιότητων, λόγῳ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ κατασκευῆς. Κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ζωῆς κατὰ τὸν C a h a n i s (1757-1808) εἶναι ἡ αἰσθησις καὶ ἡ κατὰ βούλησιν κίνησις. Τὰ αἰσθήματα ἔχουσι ἑξωτερικὰς αἰτίας, ἐξ ὧν προέρχονται αἱ παρματώσεις καὶ αἱ ἀντιλήψεις περὶ τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐσωτερικὰς ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ σώματος αἰτίας, ἐξ ὧν προέρχονται αἱ ἐπιθυμίαι, αἱ τῖσεις, αἱ ὀρμαί, τὸ ἐνστικτον καὶ ἡ συνείδησις. Κέντρον δὲ τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς κινήσεως εἶναι ὁ ἐγκέφαλος. Ὡστε ἐνταῦθα ἡ ζωὴ ταυτίζεται πρὸς τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας τοῦ σώματος καὶ αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ προσοχὴ τοῦ Coudillac παράγεται ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν κινήσεων τοῦ ἐγκεφάλου παρὰ τοῦ C h a r l e s B o n n e t (1720—1793). Ὁ D. d e T r a c y (1754—1836) μάλιστα φροντίζει νὰ ἀποδείξῃ τὴν αἰσθησιν ὡς κεντρικὴν καὶ γενικὴν ψυχικὴν ἐνεργεσίαν ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ ἀντίληψις οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ αἰσθησις ἀντικειμένων, ἢ μνήμη αἰσθησις τοῦ παρελθόντος, ἢ κρίσις αἰσθησις τῶν σχέσεων, βούλησις τέλος αἰσθημα ἐπιθυμιῶν.

Ὁ ὅλος τοῦ ὕλισμοῦ πρὸς λύσιν τῶν ψυχολογικῶν προβλημάτων περιπίπτει ὅπως βλέπομεν εἰς ὑποθέσεις ἐξ ἴσου αὐθαιρέτους πρὸς τὰς μεταφυσικὰς. Ὅπου παρουσιάζεται δύσκολος ἡ ὕλιστος ἐρημνεία, κατασκευάζει ἀπλῶς ὑπόθεσιν τινα διὰ νὰ μὴ ἀναγκασθῇ νὰ ὑπερβῇ τὰ

δρια καὶ τὰς ἰδιότητες τῆς ὕλης. Ἄλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν εὐρίσκονται οἱ νόμοι οἱ ἀδιαφιλονείκητοι καὶ ἡ ἀσφαλῆς, ἐπὶ μαθηματικῶν βάσεων στηριζομένη, ἐρμηνεία τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῆς συνειδήσεως. Τούτου ἕνεκα ἡ διὰ τοῦ Locke τεθείσα ἀρχὴ ἐρεῦνης, μέχρι τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος, ὄρισμένα καὶ πενιχρὰ ἀποτελέσματα παρουσίασεν. Τὸ ζήτημα τῆς συνειδήσεως παραμένει ἐντὸς ὑποθέσεων περὶ αὐτενεργείας κατὰ τὸν Maine de Biran (1766—1824), ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως καὶ ἀντενεργείας κατὰ τὸν Locke, προσοχῆς κατὰ τὸν Coudillac. Μόνον ἡ σημασία τῆς φυσιολογικῆς λειτουργίας τῶν νεύρων σημειώνει πρόοδόν τινα καὶ αἱ θεωρίαι περὶ συνδέσεως παραστάσεων. Ἄλλ' ἡ ὑλιστικὴ ἀποψις παρουσιάζει πλὴν τούτων καὶ πλείστα τρωτὰ σημεῖα καὶ ἑλλείψεις ἐπιτροπούσας τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἄλλων θεωριῶν, ἰδεαλιστικῶν, ἐμπειρικῶν καὶ μεταφυσικῶν. Κυριώτεραι τούτων εἶναι αἱ θεωρίαι τοῦ Berkeley, D. Hume τῶν Σκότων φιλοσόφων, τοῦ Leibniz, τοῦ Wolff καὶ τῶν Ἠθικολόγων.

24. George Berkeley.

Ὁ Berkeley (1689—1753), ἀναγνωρίζων μόνον τὴν διανοουμένην οὐσίαν, παράγει ἐξ αὐτῆς πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Θεωρεῖ δὲ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὰ ἀντικείμενα καὶ τὴν φύσιν ὡς ἐπίδρασιν ταύτης καὶ τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις προσλαμβάνων τὰς ἐκ τούτων ἐντυπώσεις σχηματίζει ἰδέας. Ἄλλὰ τὰ ἀντικείμενα καὶ τὸ περιβάλλον δὲν ὑπάρχουσι καθ' ἑαυτά. Μόνον αἱ ἰδέαι αὐτῶν ὑπάρχουσιν. Πάντα τὰ αἰσθήματα (θερμὸν, ψυχρὸν, ἦχος, τόνος κλπ.) ὡς καὶ τὰ συναισθήματα τὰ συνοδεύοντα ταῦτα (εὐαρέσκεια, δυσαρέσκεια) εἶναι ὑποκειμενικά. Καὶ αὐτὴ ἡ ἔννοια τοῦ χώρου προκύπτει ἐκ τῶν ὑποκειμενικῶν ἰδεῶν. Αἱ ἰδέαι προέρχονται ἐκ τῶν αἰσθημάτων ἢ παράγονται καὶ συνδυάζονται παρὰ τῆς βουλήσεως ἡμῶν καὶ δι' ἐσωτερικῆς ἐνσυνειδήτου ἐπεξεργασίας ἀποκτῶσιν ἰδιαιτέραν ὄντοτητα. Διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχουσι καὶ ἀφηρημέναι γενικαὶ ἔννοιαι. Αὗται σχηματίζονται ἐξ ἐντυπώσεων καὶ παραστάσεων. «Τὴν ἔννοιαν τοῦ τριγώνου, λέγει ὁ Berkeley, σχηματίζομεν ἐκ τῆς σχέσεως γωνιῶν καὶ γραμμῶν». Ἡ παραδοχὴ ὁμοῦς γενικῶν ἀφηρημένων ἔννοιῶν προήλθεν ἐκ τῆς γλώσσης, ἐφ' ὅσον ἐσφαλμένως ἐνομίζετο ὅτι πᾶν ὄνομα ἐνέχει μίαν καὶ σταθερὰν σημασίαν μόνον. Πράγματι, οὐδὲν ὑπάρχει ἐκτὸς μονομερῶν παραστάσεων (ideas) ὧν συστατικὰ ἀποτελοῦσι τὰ αἰσθήματα ἐκ τῶν αἰσθητηρίων ὁργάνων καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ σώματι ἡμῶν αἰσθήσεως. Ἡ ὕλη καὶ τὰ ἀντικείμενα εἶναι

σύνθετοι παραστάσεις μόνον ἐν τῷ πνεύματι ὑπάρχουσαι. Ἡ ὑπαρξὴ αὐτῶν (esse) εἶναι πρόσληψις καὶ ἀντίληψις (percipi). Αὐτὸ τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ σώματος ἡμῶν. Ἡ ἰκανότης τῆς αἰσθήσεως καὶ ἀντίληψης ἡμῶν προέρχεται ἐκ τοῦ ἀπεράντου καὶ αἰωνίου πνεύματος, τοῦ θεοῦ. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητοι, κανονικαὶ καὶ διακρίνονται τῶν ὄντων. «Καὶ ἂν ὑπάρχουσιν ἀντικείμενα καθ' ἑαυτά,» διατείνεται ὁ Berkeley, «οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ ταύτων, διότι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιληφθῇ οὐσίαν ξένην καὶ ἄσχετον πρὸς αὐτό». Ὑπάρχει ἐπομένως μία οὐσία, τὸ πνεῦμα, διότι ἂν ὁ θεὸς ἐδημιούργει καὶ ἐτέραν ὄλικήν οὐσίαν καθὲρ θὰ ἦτο ἄσκιπος καὶ ἀνοφελής, διότι οὐδεμία σχέσις θὰ ὑφίστατο μετὰ τῶν δύο οὐσιῶν. Ἡ γνωσεολογικὴ αὐτὴ ἀρχὴ τοῦ Berkeley, ἀντίθετος πρὸς τὴν τοῦ Καρτεσιῦ καὶ τοῦ Locke, ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως ἀποβάλλει τὸν μηχανισμόν καὶ θέτει τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν παραστάσεων καὶ τῶν ἐννοιῶν (ideas), εἰς τὰς ὁποίας καὶ μόνον δι' αὐτοπαρατηρησίας ἀποδίδει ὑπαρξάν. Καὶ ἀνεγνωρίζει μὲν τὴν σημασίαν τῶν αἰσθημάτων, τὰς ἐκ τούτων ὁμῶς παραστάσεις καὶ ἰδέας ἀνάγει εἰς τὸ αἰώνιον πνεῦμα, τὸν θεόν. Ἡ λύσις αὕτη, φυσικῶς τῷ λόγῳ, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιστήμην τείνουσαν πρὸς πραγματικὰς αἰτίας.

25. David Hume.

Ὁ David Hume (1711—1776) διὰ κριτικῆς ἀδυστηρίας τῶν θεωριῶν τοῦ Locke καὶ Berkeley καταλήγει εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς λειτουργίας συνειδήσεως καὶ τῆς αὐτογνωσίας. Τὰ ἀντικείμενα, κατὰ τὸν Hume, προέρχονται ἐκ τῆς ἀναπλάσεως καὶ διαπλάσεως τῶν παρυστάσεων ἐν ἡμῖν, ἧτοι ἐν ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν. Ἐκ τῶν ἐρεθισμῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων προκύπτουσιν αἱ παρυστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐν τῇ συνειδήσει συμπληροῦνται, συσχετίζονται, ἀφομοιοῦνται καὶ διαπλάττονται ἢ ἀναπλάττονται. Ἐπομένως πράγματι οὐδὲν ἐκτὸς τῶν παρυστάσεων κατέχομεν. Ἡ συνείδησις ἐνεργεῖ προκαλουμένη ἐκ τούτων. Τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων δὲν εἶναι, εἰμὴ σχετικαὶ παρυστάσεις ἀποτελοῦσαι, ὡς δέσμη ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων ταχύτατα ἀκολουθουσῶν ἀλλήλας, τὸ ἐγὼ ἡμῶν. Αἱ παρυστάσεις συνδέονται πρὸς ἀλλήλας κατὰ τρεῖς τρόπους, ἧτοι 1) καθ' ὁμοιότητα, καὶ κατὰ τὴν χωρικὴν καὶ τὴν χρονικὴν αὐτῶν σχέσιν, 2) κατὰ τὴν σχέσιν αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος καὶ 3) ἀναλόγως πρὸς τὴν ἰσχὴν αὐτῶν, ἐκ τῆς

ὁποίας ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἄμεσος ἢ μὴ ἀνάπλασις αὐτῶν. Ἀναλόγως τῆς ζωηρότητος καὶ ἰσχύος τῶν παραστάσεων εἶναι καὶ ἡ μνήμη ἰσχυρὰ ἢ ἀσθενής. Πᾶσαι αἱ παραστάσεις προκύπτουσιν ἐξ ἐντυπώσεων, ὅπως καὶ τὰ συναισθήματα καὶ ἡ βούλησις, ἅτινα ὡς ἄμεσα ψυχικὰ φαινόμενα προέρχονται ἐκ τῆς ἀτομικῆς ἡμῶν καταστάσεως. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν κατὰ τὸν Hume ἰδιαιτέρα πνευματικὴ οὐσία, ἀλλὰ μόνον ζωηραὶ ἐντυπώσεις καὶ παραστάσεις καὶ ἐνσυνειδήτος τούτων ἐπεξεργασία. Τὸ σύνολον τούτων ἀποτελεῖ τὴν ἐμπειρίαν. Οὔτε ψυχικὴν οὐσίαν ἀναγνωρίζει ὁ Hume, διότι ἡ ψυχὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι, παρὰ δέσμη παραστάσεων ἀδι-ακόπως κινουμένων. Αἱ ἐκ τῆς κινήσεως ὁμοῦ παραστάσεων καὶ τῆς ἐν-συνειδήτου τούτων διαπλάσεως προερχόμεναι νέαι παραστάσεις καὶ ἰδέαι εἶναι ἀνεξάρτηται τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. Παρουσιάζουσι διάφορον συνδυασμὸν ἐντυπώσεων καὶ γνωρισμάτων, ὅπως φαίνεται εἰς τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας καὶ τὰς παραστάσεις. Γενικὰ δὲ γνωρίσματα τοῦ τοιούτου συνδυασμοῦ ἀποτελοῦσιν ἡ αἰτιότης καὶ αἱ βοηθητικαὶ ἐννοιαί. Ἡ αἰτιότης πάλιν στηρίζεται εἰς τὴν προσδοκίαν ἀποτελεσμάτων ἐξ αἰ-τίων σχετικῶν ὧν παράστασιν ἔχομεν. Ἡ προσδοκία δὲ οὐδαμοῦ ἀλλα-χοῦ στηρίζεται, κατὰ τὸν Hume, εἰμὴ εἰς συχνὴν διαδοχὴν αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, ὅπερ σημαίνει ὅτι προέρχεται ἐκ συνηθείας καὶ διαρ-κοῦς ἔθιμοῦ. Λόγω τούτου, εἰς πᾶν γεγονός ἀποδίδεται αἰτία καὶ ἀρχή. Ὁ ψυχολογισμὸς οὗτος τοῦ Hume, ὅσον ἀφορᾷ τὴν γνῶσιν, ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν. Κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν ἠθικῶν σχέσεων εὗρισκει ὁ Hume, τὴν δύναμιν ἣν ἐνασκοῦσιν τὰ πάθη καὶ αἱ ὀρμαὶ καὶ τὴν ἀδυ-ναμίαν τῆς φρονήσεως καὶ διανοήσεως. Διὰ τοῦτο ἐπιδίδεται εἰς τὴν ψυ-χολογικὴν αὐτῶν ἔρευναν, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπραξαν οἱ προηγη-θέντες αὐτοῦ. Εὗρισκει λοιπὸν ὅτι πάντα τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ παρα-στάσεις συνοδεύονται ὑπὸ εὐαρεσκείας ἢ δυσαρεσκείας. Ἐκ τῆς εὐαρε-σκείας δὲ καὶ δυσαρεσκείας διὰ συνδέσεων παράγει τὰ εἶδη τῶν συναι-σθημάτων καὶ τὴν βούλησιν. Ἡ εὐαρέσκεια ὡς ἱκανοποίησις καὶ προα-γωγὴ τῆς καταστάσεως ἡμῶν ὡς καὶ ἡ δυσαρέσκεια προκαλοῦσι κλίσεις φυσικὰς ἀναλόγους, κλίσεις κοινωνικὰς ἐν σχέσει πρὸς τὸ κοινωνικὸν ἡμῶν περιβάλλον, ἧτοι συμπαθητικὰ ἢ ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα, καὶ τέλος κλίσεις διανοητικὰς, ὅπως εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀλήθεια κλπ.

26. Ἡ Σκωτικὴ φιλοσοφία.

Οἱ σκῶτοι φιλόσοφοι Th. Reid (1710—1796) De gald Ste-
w art (1753—1828) καὶ Th. Brown (1778—1820) ἐναντίοι πρὸς,

τὰς θεωρίας τῶν Locke, Berkeley, καὶ D. Hume, παραδέχονται ὁ μὲν Reid ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀγραφὸς χάριτος, ἀλλὰ περιεκτικὴ στοιχειωδῶν ἀληθειῶν καὶ ἀρχῶν αὐτονοήτων (self-evident truths) τὰς ὁποίας πᾶς ὕγιης ἄνθρωπος (common sense) δύναται ἐμπειρικῶς νὰ ἀνακαλύψῃ εἰς ἑαυτὸν. Τοιαῦται δὲ εἶναι αἱ ἀναγκαῖαι μαθηματικαὶ ἀληθεῖαι, ἡ αἰτιότης κλπ. Ὁ Stewart παράγει τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἔξω κόσμου ἐκ τῶν ἐπανελημμένων αἰσθημάτων καὶ ἀντιλήψεων περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου. Ἀναφερόμενός δὲ εἰς ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν, ἀναγνωρίζει τὴν σύνδεσιν τῶν παραστάσεων, εἰς τὰς ὁποίας, καθ' ὑποβολὴν τῆς διαγοήσεως, διακρίνει τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐγώ. Ὁ T. H. Brown τέλος κρίνων τὸν Hume ὡς διαφθείδοντα τὴν ὑπαρξίν διανοουμένης καὶ ἐκτεταμένης οὐσίας καὶ τὸν Reid ὡς μὴ ἀποδεικνύοντα τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν, παραδέχεται ὅτι αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι προέρχονται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξ ἔξωτερικῶν ἐπιδράσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξ ἐσωτερικῶν καταστάσεων τῆς ψυχῆς. Αἱ πρῶται, εἶναι τὰ αἰσθήματα, αἱ δὲ ἐκ καταστάσεων τῆς ψυχῆς ἀνάγονται εἰς τὴν ὑποβολὴν καὶ τὰς ἠθικὰς σχέσεις. Ἐκ τῆς ὑποβολῆς (suggestion) προέρχονται σύνθετοι ψυχικαὶ λειτουργίαι, εἴτε ἐξ ἀπλῆς ὑποβολῆς (simple suggestion) δυνάμει τῆς μνήμης, τῆς φαντασίας, τοῦ ἔθιμοῦ, εἴτε ἐκ σχετικῆς ὑποβολῆς (relative suggestion) διὰ κρίσεως, ἀφαιρέσεως κλπ.

27. Ἰδεαλιστικαὶ ἐρμηνεῖαι τῶν ψυχικῶν φαινομένων.

α'. Αἱ θεωρίαι τοῦ G. W. Leibniz.

Αἱ ὑλιστικαὶ καὶ αἱ ἐμπειρικαὶ αὐταὶ ἐρμηνεῖαι τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὅπως βλέπομεν, ἐνετόπισαν τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν εἰς τὰ κατὰ τὴν συνείδησιν, ὡς διανοουμένην οὐσίαν ἢ ἐσωτερικὴν αἴσθησιν. Βαίνουσαι ὅμως κατ' ἀντιθέσεις καὶ ἀπορρίπτουσαι ὅτε μὲν τὴν ὑπαρξίν διανοουμένης οὐσίας, ὅτε δὲ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐκτεταμένης τιαύτης (Berkeley) καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀμφιτέρας (Hume), δεικνύουσιν ἄγνοιαν κυρίως τῶν κατὰ τὴν διανοουμένην οὐσίαν καὶ τὴν συνείδησιν καὶ ἀνεπάρκειαν ἐρμηνείας αὐτῆς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς σχέσεις καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως. Ἡ παράστασις καὶ ἡ μνήμη κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῶν καλύπτονται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ σκότους ὅπως καὶ κατὰ τὰς προηγουμένας ἐποχάς. Ὁ μηχανισμὸς καὶ ἡ σύνδεσις τῶν παραστάσεων κατὰ τὸν Hume δὲν παρουσιάζει σπουδαιότεραν λύσιν τοῦ προβλήματος, ἀπὸ τὴν περὶ παραστάσεων θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ δὲ περὶ πνεύματος θεωρία τοῦ Berkeley δὲν ἀναπτύσσει τὴν ψυχολογικὴν ἐπιστήμην

περισσότερον ἀπὸ τὰς θεωρίας τοῦ Ἀβγουστίνου. Ἡ πενιχρὰ ἐρμηνεία αὕτη ὅμως, φέρει μετ' ἑαυτῆς καὶ τὸ σπουδαιότατον ζήτημα τῆς οὐσίας καὶ προκαλεῖ τὴν προσοχὴν τῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὰς σχέσεις τῆς συνειδήσεως καὶ διανοουμένης οὐσίας, τὴν ὁποῖαν αἱ προηγούμεναι ἔποχαι δὲν ἐφρόντιζον νὰ ἐρμηνεύσωσι καὶ ἀναλύσωσιν εἰμὴ ἐπὶ τῇ βάσει μεταφυσικῶν ὑποθέσεων φερουσῶν εἰς ἀδιάκοπον σχηματισμὸν καὶ συσχετίσιν ἐννοιῶν. Ἡ περίοδος αὕτη ὅμως ἀπαρνούμενη τὴν μεταφυσικὴν μέθοδον ἐγκύπτει εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν σχέσιν τῆς πραγματικότητος καὶ οὐχὶ τῶν ἐννοιῶν. Ζητεῖ πειστήρια πειραματικῶς ἐπιβαλλόμενα καὶ μεθόδους φερούσας εἰς τὰς πραγματικὰς σχέσεις τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς.

Ἐνῶ δὲ ἀπὸ τοῦ Descartes, τοῦ Hobbes, Spinoza καὶ Locke προκύπτει ἔρσυνα ὕλιστικὴ καὶ ἐμπειρικὴ ἢ ἰδεαλιστικὴ τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀντίθετος καὶ διάφορος κατὰ τὰς κατευθύνσεις καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα, ἐν Γερμανίᾳ ὁ Leibniz (Λεϊβνίτιος 1646—1716) φροντίζει νὰ ἄρῃ ἐκ τοῦ μέσου τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς συγκρούσεις, διὰ καθορισμοῦ τῆς οὐσίας τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τῆς συνειδήσεως. Αἱ θεωρίαι τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Spinoza δὲν ἱκανοποιοῦσι τὸν Leibniz. Διὰ τοῦτο ἐμβαθύνων εἰς τὴν συνείδησιν ἀνακαλύπτει ἐνέργειαν διαρκῆ, ἐξ ἧς προέρχονται τὰ ψυχικὰ καὶ τὰ πνευματικὰ φαινόμενα. Ἄλλ' ἢ αὕτη ἐνέργεια καὶ δύναμις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, διότι αἱ διαστάσεις καὶ ἡ ἔκτασις, ἥτοι ἡ ἐννοια τοῦ χώρου, σχηματίζονται ἐν ἡμῖν ἐνῶ ἐν τῇ φύσει συμβαίνουσιν ἐνέργειαι καὶ ἐπιδράσεις δυνάμεων. Αὗται δὲ ἀποτελοῦσι τὸ οὐσιώδες γνῶρισμα τῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς ὕλης. Ἡ δύναμις καὶ ἐνέργεια, εἶναι τι διάφορον τῆς ἔκτασεως, καὶ ὡς ἐν παντὶ καὶ πανταχοῦ ὑπάρχουσα, εἶναι ἀρχικὴ ἰδιότης μὴ παραγομένη. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια διὰ τῶν ἀντικειμένων ἐκδηλοῦνται, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ παραδεχθῶμεν ταύτας ὄχι ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεοῦς (Deus es machina) ἀλλ' ὡς κυρίας ἰδιότητος καὶ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ τῶν ἀντικειμένων. Ἐπομένως ὕλη καὶ δύναμις ἢ ἐνέργεια εἶναι δύο ἐννοιαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη σχηματίζεται ἐν ἡμῖν διὰ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἔκτασεως καὶ τῆς μορφῆς, ἡ δὲ δευτέρα ἐνυπάρχει καὶ ἐν ἡμῖν ὡς οὐσιώδες γνῶρισμα τῆς ζωῆς καὶ ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν ἀντικειμένων. Ὑποδιαίρουντες τὴν ὕλην εἰς ἀπείρως σμικρότατα μέρη καὶ τὰς ἐνεργείας, καταλήγομεν εἰς νοητὴν τινα οὐσίαν ἢ ὁποῖα ἐνέχει ὡς πυρῆνα δυναμικὴν ἐνέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν. Ἡ τελευταία αὕτη ἐξ ὑποδιαίρεσεως προκύ-

πτουσα ἐνότης καλεῖται κατὰ τὸν Leibniz μονάς, μὴ ἔχουσα χωρικήν ὑπόστασιν, ἀλλ' ἔχουσα τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνεργεῖαν, ὡς αὐτοτελὴς ὑπόστασις. Δὲν χωρεῖ λοιπὸν ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑπάρξεως ἐνεργείας καὶ δυνάμεως, αὐτὴν δ' ἀπαντῶμεν πρωτίστως ἐν ἡμῖν. Ἐπομένως ὁ κόσμος ἀποτελῶν δίκτυον τοιούτων δυνάμεων καὶ μονάδων ἀλληλεπιδρώσων δι' ἐνεργείας καὶ πάθους, ἀναλογεῖ πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἡμῶν ζωὴν, ἣ ὁποία οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἐνέργεια καὶ πάθος καὶ αὐτενέργεια.

Πᾶσα μονάς λοιπὸν ὡς δύναμις καὶ ἐνέργεια, ἐνεργεῖ, ἦτοι ἐπιδρᾷ καὶ δέχεται ἐπιδράσεις ἢ πάσχει. Αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν δὲν ὑπάρχουσι κόσμοι διάφοροι καὶ ἀντίθετοι, οὔτε οὐσίαι ἀνομοιογενεῖς. Παντοῦ καὶ πάντοτε ὑπάρχουσι μονάδες ἦτοι ἐνάτητες δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ εἴδους αὐτῶν διαβαθμιζόμεναι. Ἡ διαβάθμισις τῶν αὐτῆ ἑξαρτάται ἐκ τοῦ εἴδους τῆς ἐπιδράσεως καὶ ἐνεργείας, ὡς καὶ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς αὐτενεργείας καὶ αὐτογνωσίας αὐτῶν. Ἐλάχιστον βαθμὸν αὐτενεργείας καὶ αὐτογνωσίας καὶ κατ' ἀναλογίαν μέγιστον βαθμὸν παθητικότητος παρουσιάζουσι τὰ ὄνυκτὰ καὶ ἡ ἀνόργανος φύσις, τῆς ὁποίας ἀνωτέραν βαθμίδα ἀποτελοῦσι τὰ φυτὰ, τῶν ὁποίων πάλιν ὑπέρχονται τὰ ζῶα καὶ τούτων ὁ ἄνθρωπος, τούτῳ δ' οἱ ἄγγελοι καὶ πᾶντων ὁ Θεός, ὡς ἀνωτάτη μονάς. Ἡ αὐτενέργεια πάσης μονάδος συνίσταται εἰς πρόσληψιν ἐπιδράσεως καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἐννοίας ἢ παραστάσεως καὶ ἰδέας τῆς προσλαμβανομένης ἐπιδράσεως. Ὅσα ἐλλείπει τοῦτο, τόσα ἢ μονὰς εἶναι κατωτέρου βαθμοῦ, ὅσα δὲ ἐνέχει τὴν δύναμιν ταύτην εἰς ἀνώτερον βαθμὸν, τόσα ἀνήκει εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα. Ἡ πρόσληψις αὕτη (perception) καὶ ἡ παράστασις ἕξ αὐτοσυνειδησίας καὶ αὐτογνωσίας (apperception) ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ μονάδι. Τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ὄνυκτὰ ἔχουσι τὰς ἰδιότητας ταύτας εἰς βαθμὴδὸν μειούμενον βαθμὸν, ἐνῶ αἱ ἀνώτεροι τοῦ ἀνθρώπου βαθμίδες μέχρι τοῦ θεοῦ παρουσιάζουσι ἀνώτερον βαθμὸν συνειδήσεως (apperception). Μέτρον ἐπομένως τῆς πανταχοῦ ἐκδηλουμένης ἐνεργείας καὶ ἐπιδράσεως ἀποτελεῖ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ δι' αὐτοπαρατηρησίας δ' ἐμβάθυνσις εἰς τὰ κατ' αὐτὸν δύνανται ἀσφαλῶς νὰ μᾶς πληροφορήσῃ περὶ τοῦ περιβάλλοντος καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ σχέσεων. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἀποτελεῖ διὰ τοῦτο κάτοπτρον τοῦ σύμπαντος καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ, ὡς καὶ τὰ σημεῖα ἀφ' ὧν δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τὰ πάντα, ὡς ἐκανονίσθησαν καὶ ἐνηρμονίσθησαν παρὰ τοῦ θεοῦ (harmonie préétablie).

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ὁ Leibniz ἀποδεικνύει τὴν μετὰξὺ διανοουμένης

καὶ ἐκτεταμένης οὐσίας ἀντίθεσιν ὡς φαινομενικὴν, παραδεχόμενος τὴν ἔκτασιν ὡς ἀφρησμένην ἔννοιαν. Ἡ ὡς κυρία οὐσία θεωρουμένη δύναμις καὶ ἐνέργεια ὑπάρχουσα εἰς πάσας τὰς μονάδας (ὄντοτητας) ἐξισώνει τὸ μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος χάσμα, ἡ δ' ἔννοια τοῦ χώρου καὶ χρόνου ἀποδίδεται εἰς τὴν συνείδησιν. Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων αἴρονται καὶ αἱ μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς ἀντιθέσεις. Τὸ σῶμα θεωρεῖται μόνως ἐνέχουσα ἰδιότροπον καὶ ὠρισμένου βαθμοῦ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, ἥτοι παραστάσεις καὶ συνείδησιν. «Ὅπωςδήποτε ἄλλως καὶ ἂν θελήσωμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα» λέγει ὁ Leibniz, «θὰ ἀποτύχωμεν. Καὶ ἂν ἀκόμη φαντασθῶμεν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μύλον καὶ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτόν, θὰ ἴδωμεν μὲν πῶς λειτουργοῦσι τὰ διάφορα ὄργανα κινουῦντα τὸ ἓν τὸ ἄλλο, ἀλλὰ πῶς καὶ ποῦ γίνονται αἱ παραστάσεις καὶ ἡ συνείδησις, δὲν θὰ ἀντιληφθῶμεν». Αἱ παραστάσεις καὶ ἐντυπώσεις δὲν εἶναι, ὅπως ὁ Locke νομίζει, συνδέσεις ἐρεθισμῶν ἀπλαῖ, ἀλλ' ἰδιότροποι ἐνέργειαι τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀνθρωπίνων μονάδων. Οὔτε τὰ αἰσθήματα καὶ ἐν τῇ ἀπλότητι αὐτῶν ἀκόμη, εἶναι ἀπλοὶ ἐρεθισμοί. Ἡ ἐνέργεια τῆς συνειδήσεως (apperception) φαίνεται ὅτι συντελεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν τούτων, διότι, εἰ δὲν συνέβαινε τοῦτο, τότε τὰ ἀνοικτὰ αἰσθητήρια ὡς δέχονται πάντα ἐρεθισμὸν θὰ προῦκάλουν ἄπειρα αἰσθήματα ταυτοχρόνως καὶ παραστάσεις. Δὲν συμβαίνει ὅμως τοῦτο, ἐπομένως μόνον ὅπου προκαλεῖται ἐνέργεια τῆς συνειδήσεως ἐκδηλοῦνται αἰσθήματα καὶ παραστάσεις.

Ἄλλὰ πλὴν τῆς τοιαύτης αἰτιώδους συσχετίσεως τῶν μονάδων πρὸς ἐρμηνείαν τῆς φύσεως καὶ τοῦ σύμπαντος, ὁ Leibniz ἐπιφέρει καὶ τελεολογικὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰς σχέσεις αὐτῶν. Αἱ μονάδες ὡς ἐνέργειαι καὶ δυνάμεις εἶναι αὐθυπόστατοι, αὐτενεργικαί, ἐν εἶδος μικροκόσμου, ψυχαί. Ἄλλὰ δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ μονάδων μόνον, αὐταὶ εἶναι ὑποδιαιρέσεις νοηταί. Κυρίως ἔχομεν πρὸ ἡμῶν συνθέσεις μονάδων καὶ συστήματα. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι σύνθεσις μονάδων, οἱ δ' ὄργανισμοὶ εἶναι μονάδων συστήματα. Τὰ ἀνόργανα ἀντικείμενα δὲν εἶναι ὄργανισμοί, διότι δὲν παρουσιάζουσι συστηματικὰς συνθέσεις μονάδων. Εἰς τὸ κέντρον τῶν ὄργανικῶν μονάδων ὑπάρχει ἡ σπουδαιότερα μὴ ψυχὴ ἢ ἡ δύναμις ἢ πεποικισμένη καὶ διὰ δημιουργικῆς δυνάμεως, ἥτοι σκοπίμου ἐνεργείας. Τοῦτο δὲ ὡς καὶ πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, εἶνα λαμβάνομεν ἐξ αὐτοσυνειδήσεως, προέρχεται ἐκ τῆς συνειδήσεως, ἥτοι ἐπιγνώσεως τῆς ἐνεργείας καὶ ἐπιδράσεως ἡμῶν. Ἐπομένως ψυχὴ κατὰ τὸν Leibniz εἶναι δημιουργικὴ συνείδησις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐκδη-

λουμένη εις ὅλας τὰς μονάδας καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου ἢ ὑποσυνειδήτου ἐξελισσομένη εις ἐνσυνειδήτον. Ἡ ὑποσυνειδήτος κατάστασις τῆς ψυχῆς ἐκδηλοῦται εις τὴν πρόσληψιν (perception) ἐπιδράσεων καὶ ἐρεθισμῶν (ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὰ αἰσθήματα), ἢ δὲ συνειδήσις εις τὴν (apperception) ἀφομοίωσιν καὶ αὐτογενναίαν, δυνάμει τῆς ὁποίας προκύπτουσιν αἱ παραστάσεις, ἢ διανόησις καὶ ἡ γνῶσις. Διὰ τοῦτο ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Locke καὶ ἐπιχειροῦν αὐτόν, διότι διὰ τῆς προσλήψεως (perception) καὶ ἀντενεργείας (reflexion) θέτει τὸν ἀνθρώπον εις ἴσην πρὸς τὰ ζῶα μίσην χωρὶς νὰ κάμνη διαίκρισιν μεταξὺ ὑποσυνειδήτων ἢ ἀσυνειδήτων παραστάσεων καὶ ἐνσυνειδήτων τοιούτων. Πᾶσαι αἱ μονάδες ἔχουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν ἰκανότητα νὰ σχηματίζωσι παραστάσεις καὶ νὰ γνωρίζωσιν, ἢ ἐνσυνειδήτους ὁμῶς παραστάσεις δὲν σχηματίζεται ἐξ ἴσου εις ὅλας.

Αἱ φιλοσοφικαὶ ἀποδείξεις: Πάντα τὰ ἀντικείμενα εἶναι δυνάμεις, πᾶσαι αἱ δυνάμεις εἶναι ἀνδυνόστατοι καὶ ἀντενεργικαί, πᾶσαι αἱ παραστάσεις εἶναι δυνάμεις ἐνεργοῦσαι ἀρκουῖσι διὰ τὸν Leibniz, ὥστε νὰ καταστήσωσι περιττὴν τὴν ἐρευναν τῶν κατὰ τὰς ἐνσυνειδήτους παραστάσεις. Ἡ πρόσληψις (perception) καὶ ἡ ἐνεργεῖα μετὰ τῆς συνειδήσεως αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἶναι ἰδιότητες τῶν μονάδων καὶ δυνάμεων θεμελιώδεις, ἀποδεικνυόμεναι κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν. Ἐπίσης καὶ ἡ διαβάθμισις τῶν μονάδων ἀναλόγως τῆς συνθέσεως καὶ συστηματικῆς ἢ μὴ συγκροτήσεως αὐτῶν εις ὄργανισμοὺς εἶναι ἀληθής, ἀποδεικνύουσα τὴν ἀπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου πρὸς τὸ ἐνσυνειδήτον ἐπιχειρήσασαν ἐξέλιξιν. Ἡ ψυχολογία ἐπομένως εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ παραδεχθῆ ὡς βίαιον ἐπιστημονικῆς ἐρεῖνης τὴν ἀπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου πρὸς τὸ ἐνσυνειδήτον φέρουσαν κλίμακα, διότι ἄλλως, ἂν ἤθελε στηριχθῆ εις τὰ αἰσθήματα ἀπλῶς, κινδυνεύει νὰ παραδεχθῆ «τὴν γῆν ὡς ἀπλῆν ἐπιφάνειαν καὶ τὸν οὐρανὸν ὡς ὑάλινον θόλον». Τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἐντυπώσεις ὀνομάζει ὁ Leibniz, perception ἢ μικρὰς παραστάσεις μεταξὺ συνειδήσεως καὶ ἀσυνειδήσιας ὑπαρχούσας. Ἡ συνειδήσις τούτων ἐπιφέρει ἐπεξεργασίαν καὶ μετασχηματίζει αὐτὰς εις γνῶσιν. Εἶναι δ' ἡ συνειδήσις διαρκῆς λειτουργία μὴ παύουσα μήτε ἐν καιρῷ ὕπνου. Πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα προέρχονται ἐκ ταύτης. Τὸ ἔθος συνίσταται εις τὴν συχνὴν ἐπανάληψιν ἐνεργειῶν καὶ πράξεων ἐνσυνειδήτως μέχρις ὅτου προέλθῃ ἀσυνειδήτος καὶ μηχανικὴ τρόπον τινὰ αὐτῶν ἐπανάληψις, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ κατ' ἐσχολὴν τὴν συνήθειαν. Ἡ ζωὴ ἡμῶν κατὰ τὸν Leibniz συνισταμένη ἐκ τοιούτων ἐπαναλήψεων ἐνεργειῶν καὶ πράξεων παρουσιάζει μέγα μέρος

τῶν κατ' αὐτὴν ὑπὸ ἀσυνείδητον καὶ μηχανικὴν κατάστασιν, ὥστε νὰ θεωρῶμεν αὐτὰ δυσεπίλυτα προβλήματα. Ἡ μνήμη λ. χ. δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ ἐπανάληψις καὶ ἐθισμὸς φέρων εἰς μηχανικότητα καὶ εἰς ἀνάπλασιν παραστάσεων ἀνάλογον πρὸς τὸ εἶδος τῶν διὰ συχνῆς ἐπαναλήψεως συνδεθεισῶν παραστάσεων. Ἡ σύνδεσις δὲ τῶν παραστάσεων δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλὰ πάντοτε σχεδὸν κανονικὴ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων νόμων. Τοιαύτας ἀναγκαίας καὶ κανονικὰς συνδέσεις παραστάσεων ἀποτελοῦσιν αἱ μαθηματικαὶ ἀλήθειαι, εἰς τὰς ὁποίας στηρίζεται ἡ δημιουργικότης τῆς ψυχῆς, ὁ νοῦς. Αὗται ἀνάγονται εἰς τὰς γενικὰς ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρακτικαὶ βασιζόμεναι εἰς τὴν μνήμην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναγκαῖαι ἀποτελοῦσαι βάσιν τῆς διανοήσεως. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο λοιπὸν διακρίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ ζῶον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει μονὰς κατωτέρας, ὡς πρὸς αὐτὸν βαθμίδος.

Ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Leibniz, πᾶσα μονὰς εἶναι ἐνέργεια ἢ δύναμις, διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην ἐπιδεικνύει καὶ τάσεις. Ὅπου ὑπάρχουσιν ἀσυνείδητοι παραστάσεις ἐκδηλοῦνται τυφλαὶ τάσεις, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς κατωτέρας τῶν ὄντων βαθμίδας. Αἱ τυφλαὶ καὶ ἀσυνείδητοι αὗται τάσεις ἀποτελοῦσι τὸ ἔνστικτον, ἐνῶ αἱ ἐνσυνείδητοι τοιαῦται ὀνομάζονται βούλησις. Αὕτη, ὡς φαινόμενον συνοδεῦον τὰς ἐνεργείας ἡμῶν, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀτομικότητος ἡμῶν, ἐξ ὧν πᾶσα ἐπίδρασις καὶ ἐνέργεια προέρχεται. Ἐπομένως ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλὰ σχετικὴ ἀναλόγως πρὸς τὰς πράξεις καὶ τὰς ἀκολουθίας αὐτῶν. Ἄλλη διαφορὰ βουλήσεως δὲν ὑπάρχει. Ἄλλως τε, κατὰ τὸν Leibniz, τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι προκαθορισμένα, ἐπομένως καὶ ἡ βούλησις καθορισμένη ἀναλόγως τῆς φύσεως τῶν μονάδων (*harmonie preëtablie*). Τὸ σύνολον τῶν σταθερῶς ἐκδηλουμένων βουλήσεων καὶ τῶν κατ' ἔθος πράξεων καὶ ἐνεργειῶν ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Leibniz, τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου τὸν ἀτομικόν, ἢ δ' ἔννοια τοῦ Ἐγὼ ἀποτελεῖται ἐκ σαφοῦς παραστάσεως τῆς αὐτοσυνειδησίας.

Ἡ σημασία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Leibniz διὰ τὴν ψυχολογίαν συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ἐξομάλυνσιν τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ ἄκρου ὑλισμοῦ καὶ ἰδεαλισμοῦ ἢ ἐμπειρισμοῦ, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει μεθόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν περιγραφὴ καὶ ἐρμηνεία τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ἡ ἀναγνώρισις ἰδιοτυπιῶν εἰς τὰ ἀντικείμενα, τὰ ζῶα καὶ τὸν ἄνθρωπον κατ' ἴδιαν, (μονάδων) φερουσῶν κοινὰ μὲν γνωρίσματα ἐνεργείας καὶ δυνάμεως, διάφορον δὲ μὴ βαθμὸν ἀναπτύξεως καὶ ὀργανικῆς συστάσεως, ἔλυσε μέγα μέρος τοῦ προβλήματος περὶ αἰτίας καὶ κατα-

στάσεως τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Μένει ὁμως πάντοτε σκοτεινὸν καὶ ἄλυτον τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν μονάδων καὶ τῶν ὀργανισμῶν. Ἡ προκαθορισθεῖσα ἁρμονία (*harmonie preétablie*) φαίνεται ὡς σχέσις ἐξεζητημένη καὶ ὑποθετική, ἂν μὴ ὡς σκοτεινὴ παράστασις καὶ ἔννοια τοῦ συνόλου (*genus*), τὸ ὁποῖον δὲν θέλει νὰ παραδεχθῆ ὁ Leibniz ὡς ἀπλοῦν ἄθροισμα (*collectio*) τῶν ἀτόμων καὶ μονάδων. Ἀλλὰ ποῖαν διαφορὰν παρουσιάζει τὸ σύνολον τοῦτο; Ἐς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπαντᾷ ἐμμέσως ὁ Leibniz διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς ἀνωτάτης μονάδος τοῦ θεοῦ, ὡς ἀπολύτως καὶ ἀπεριορίστως ἐνσυνειδήτου τῶν πάντων καὶ διὰ τοῦτο ἀπολύτως ἐλευθέρας βουλήσεως. Ὁ θεὸς δ' ὡς σύνολον, φαίνεται νὰ ἀποτελῆ τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα ἀναπτύξεως μεταξὺ τῶν μονάδων δι' ἀπεριορίστου συνειδήσεως καὶ βουλήσεως κανονίζων τὰς σχέσεις τῶν μονάδων τοῦ σύμπαντος. Τὸ σύνολον θετικῶς ἐξαρτᾷ τὴν διαβάσθησιν καὶ συσχέτισιν τῶν μονάδων, εἴτε ἐπὶ τῇ βίαισι φυσικῶν νόμων, εἴτε ἄλλως θελήσωμεν νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο. Ἀλλὰ τὸ σύνολον εἶναι μονάς, δύναμις, ἐνέργεια, αὐτὰ δὲ συνοδεύονται ὡς μόρια ἐκδηλώσεις τὰ ἀντικείμενα, δὲν διακρίνονται διὰ διαστάσεων καὶ χωρικῶν ἢ χρονικῶν σχέσεων. Λιὲ τῆς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπορρίψεως τῆς ἐκτεταμένης οὐσίας, ἀλλὰ καὶ τῆς διανοουμένης, κατ' ἑαυτὰς, ἦρεν ἐπὶ πλέον ὁ Leibniz ἐκ τοῦ μέσου τὸ σκανδαλίζον πρόβλημα τῆς αἰτιότητος, ἀποδώσας αὐτὸ εἰς τὸ ἰδιότροπον τῆς ἐν ἡμῖν ἐκδηλουμένης ἐνσυνειδήτου ἐνεργείας, διότι αἰτία τῆς μονάδος δὲν θεωρεῖται παρ' αὐτοῦ οὔτε ἡ ὕλη, ἡ ὁποία ἄνευ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας εἶναι ἀκατανόητος, οὔτε ἡ δύναμις καὶ ἐνέργεια κατ' ἑαυτὴν, ἡ ὁποία ἄνευ τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀντικειμένων εἶναι ἔννοια κενή. «Αἱ μονάδες», λέγει, «δὲν ἔχουν παράθυρα διὰ νὰ βλέπουσιν ἐκ τῆς κρύπτῃς τῶν ἐντὸς τῶν ἀντικειμένων τὰ ἔξω συμβαίνοντα, ἀλλὰ δυνάμεις πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀλληλεπιδρώσας καὶ ἐνεργούσας. Οὔτε τὰ σώματα περιχύνονται ἀπὸ φυσικῆν τινα δύναμιν καὶ ἐπίδρασιν (*influentis physicus*), διότι ἀποτελοῦσι δυνάμεις ἁρμονικῶς προδιαβασθεύσας». Οὕτω ἢ τὸ πρῶτον παρὰ τοῦ G. Bruno χρησιμοποιοῦμεν μονάς, ὡς ἀπλὴ οὐσία, ἀποτελεῖ τὴν βίαισιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Leibniz, τόσον διὰ τὴν ἐρμηνεύειαν τῶν ἀντικειμένων καὶ φαινομένων τῆς φύσεως, ὅσον καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἅτινα ἐκ τῆς συνειδήσεως καὶ διὰ ταύτης ἐρμηνεύει ἀποδεικνύων ὅτι ἡ συνείδησις δὲν εἶναι ἀπλοῦν τι φαινόμενον, ὅπως ὁ Descartes καὶ ὁ Locke παρεδέχοντο, ἀλλὰ σύνθετον ἐκ παραστάσεων, τάσεων, ἐνεργειῶν καὶ ἀσυνειδήτων ἢ ὑποσυνειδήτων ἐξ ἑθους καὶ ἐπαναλήψεως μικρῶν παραστάσεων (*infiniment*

petit perceptions). Διὰ τῶν θεωριῶν του τούτων ὁ Leibniz παραδέχεται (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς νεωτέρους D i l t h e y καὶ B e r g s o n ἐκλαμβάνοντος τὴν ψυχολογίαν ὡς περιγραφικὴν καθαρῶς ἐπιστήμην), ὅτι δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ διὰ ἀπὸ τῆς φυσικῆς καὶ ὀργανικῆς καταστάσεως, εἰς ἣν διακρίνομεν ἀπείρους ἀσυνειδήτους ἐντυπώσεις (perceptiones petites) ὅχι ὡς πρὸς τὸ ποσὸν αὐτῶν, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ποιὸν (αἰσθήματα). Ἡ τε ὀργανικὴ συγκρότησις καὶ ἡ ψυχικὴ κατάστασις συνεχονται ὅπως ἡ δύναμις καὶ ἡ ἔκδησις, ἐπομένως δὲν ὑπάρχει διαφορὰ Παντοῦ καὶ πάντοτε πρόκειται περὶ ἐνεργειῶν καὶ ἐντυπώσεων ἐνσυνειδήτων ἢ ἀσυνειδήτων, κατ' ἀκολουσίαν ἀπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου ἢ ὑποσυνειδήτου πρὸς τὸ ἐνσυνειδήτου διατελουσῶν. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ ἀσχολώμεθα εἰς τὸ πῶς ἡ συνείδησις προέρχεται καὶ γεννᾶται, ἀλλὰ παραδεχόμενοι ταύτην ὡς ἰδιότητα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὰ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἐκδήλωσεως καὶ λειτουργίας αὐτῆς.

Αἱ θεωρίαι τοῦ Leibniz ἐπέδρασαν σπουδαίως ἐπὶ τῆς νεωτέρας ψυχολογίας καὶ διὰ μέχρι τῆς συγχρόνου ψυχολογίας. Ὁ T h. L i p p s ἀκολουθεῖ τὸν Leibniz εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ψυχῆς θεωρῶν ἀδύνατον τοιαύτην ἄνευ τῆς ἐννοίας τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας. Ὁ H e r b a r t ἐπὶ τῇ βίσει τῶν θεωριῶν τοῦ Leibniz ἀνεγνώρισεν εἰς τὴν μετὰφυσικὴν του τὴν ἀπλὴν πραγματικότητα (real) ὡς μονάδα ἐνεργείας καὶ εἰς ταύτην ἐστήριξε τὴν περὶ μηχανισμοῦ τῶν παραστάσεων θεωρίαν αὐτοῦ. Τοῦτο, διότι ἄνευ τῆς βοηθείας τῆς ἐννοίας ἰδιοτύπου δυνάμεως ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐρμηνευθῶσιν αἱ παραστάσεις κατὰ τὴν αἰτιώδη αὐτῶν σχέσιν. Αἰτία δὲ καὶ τέλος (σκοπὸς) ἀποτελοῦσαι τὰς βάσεις πάσης μεθοδικῆς ἐρμηνείας τῆς φύσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, λαμβάνονται εἴτε ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ συνόλου μέχρι τῆς δι' ὑποδιαίρεσεως εὑρισκομένης μονάδος, εἴτε ἐκ τῶν σχέσεων καὶ καταστάσεων τῶν μονάδων καθ' ἑαυτάς, ὅποτε προκύπτει ἡ ἰδιότυπος ἐκδήλωσις, ἧς τὴν αἰτίαν εὑρίσκομεν εἰς τὸ σύνολον. Τὰ σπουδαιότατα ταῦτα προβλήματα ἀπασχολοῦσι καὶ μέχρι σήμερον τὴν ψυχολογίαν καίτοι τεχνικῶς καὶ πρακτικῶς ἀναπτυχθεῖσαν εἰς ἀνώτατον βαθμόν. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπάρχουσι ψυχολόγοι καὶ φιλόσοφοι ἀκολουθοῦντες τὰς θεωρίας τοῦ Leibniz. Κατὰ τὸ 1917 μάλιστα ἐξεδόθη παρὰ τοῦ D M a h a k e καὶ νέα Μοναδολογία, περὶ ἧς θὰ πραγματευθῶμεν κατωτέρω.

β'. Ἡ ψυχολογία κατὰ τὸν C h r. W o l f f.

Μετὰ τὸν Leibniz, ὁ Christian Wolff (1679—1754) ἀνέλαβε διὰ